

דפים פג – פד

הערות ובאורים בפשט

'תניא רבי אליעזר אומר 'עין תחת עין' ממש – ממש סלקא דעתך? ... לומר שאין שמין אותו בניזוק אלא במזיק' – וכיצד באור זה נכנס בדבריו 'עין ממש'?

– לפי שבעצם מחויב היה המזיק עונש הגוף, עין ממש, רק אמרה תורה לפדותה בדמי כופר, כמו שמצינו בשור שהרג את האדם. וכיון שכך, יש לשום את עין המזיק. וכמו שאמרו (לעיל מ.) שלדעת האומר 'כופרא – כפרה' בדמזיק שיימינן. (זכר יצחק ח"ב מו, עפ"י התוס').

(הובאה לעיל שיטת הרמב"ם שתשלומי נזק של חבלה – דינם כקנס לענין מודה, שנפטר. ויש לפרש טעמו, שגם חכמים שחלקו על רבי אליעזר, אינם חלוקים ביסוד גדר התשלומין, אלא שסוברים שהכופר נישום לפי דמי עין הניזוק.

ולפי זה מובן שכשם שאילו היינו דנים 'עין ממש', ודאי בית דין לא היו מחייבים אותו על סמך הודאתו, הוא הדין עתה שדינו בתשלומי כופר האבר. ובוה מיושבות תמיהות המ"מ (שם) מכמה סוגיות על שיטת הרמב"ם, וכן מלהלן ע"ב שאמרו 'אדם באדם דמונא הוא', כי באמת אינו קנס ממש, אלא רק לענין זה שאין מחייבין אותו בהודאתו, כיון שהוא תחליף לעונש הגוף, ואין מענישין אדם בעונש הגוף על פיו ללא עדים, כאמור. – זכר יצחק שם).

'לא צריכא דאי תפס' – רש"י כתב שרבה הורה לשום לו נזקו, כדי שאם יתפוס – יעכבנו בידו. ואמנם, הרא"ש (כאן ובפ"ק סי' כ) כתב מצד הסברה, שאם בא הניזוק בזמן הזה לפני בית דין ואמר קבלו עדותי, שאם אתפוס ממונו היום או מחר, שלא יוציאנו מידי – אין ב"ד נזקקין לקבל עדותו, וכמו שאמרנו שאין העדאה בבבל, לפי שאין ב"ד נזקקים לקבל העדאה במקום שאין נפקותא מיידית להוצאת ממונו.

(אמנם, בתוס' ר"ד פרש הטעם שאין העדאה בבבל, משום שצריך העדאה בפני ב"ד סמוכין. ודחה את הטעם שכתב רש"י, שהרי מצינו שב"ד מעמידין אפוטרופוס לשור היתומים, כדי לעשותו מועד, אף כי אינו משלם עתה). והוא מפרש כאן שכבר תפס, שאז יש לשום כדי לדעת על איזה סכום מועילה תפיסתו. (וב'אמת ליעקב' צידד, שרש"י הוכרח לפרש דלא כהרא"ש, מפני שסובר שלא מועילה תפיסה לקטן. ועל כרחך הנפ"מ שאם יתפוס בעתיד, לכשיגדיל. אלא שק"ק לשון 'היום או למחר', ע"ש).

וכתב המהרש"ל (ביים של שלמה. והביאו הש"ך להלכה – חו"מ א סק"ז) לחלק בין דיני קנסות, שחייבם אינו חל אלא לאחר גמר דין, ואין לב"ד להזקק לדיון שאינו יוצר שום חלות חיוב, ובין דיני ממונות שאינם מצויים, שבזה יש מקום לב"ד לדון לכשיתפוס.

(ולפי"ז אפשר שגם רש"י סובר חילוק זה, וכאן מדובר שהשור לעס לצורך אכילה, ואין זה קנס אלא שן'. ואתי שפיר מה שאין העדאה בבבל, אף שלשיטתו יושבים לדון לצורך המצב העתידי, דשאני קנסות, כאמור. וע' ב'משמרות כהונה'. וכבר העיר בחו"א (אה"ע כו, ח) מדוע לא אמרו שנצרכו לשומו כדי שידע המזיק כמה עליו לשלם, שהרי הוא יודע בעצמו שהפסיד לחברו וחייב לשלם. (ונקט בפשטות דלא מיירי בפלגא נזקא קנסא, שהרי אין חייב לצי"ש בקנס, כדאיתא בירושלמי). וכתב, שמשמע מכאן שכל זמן שב"ד לא חייבוהו, אפילו בדבר שאינו תלוי בשיקול הדעת – פטור מלשלם, שיכול לומר שמא ב"ד אחר יוכני. ולא שייך כאן ענין 'אל השופט אשר יהיה בימים ההם' – שהרי אין הם יכולים לדונו. ונראה מצורת הבאת הדברים שם, שלא קבע כן בהחלט אלא כמצדד. וע' במה שהעיר ע"ד ב'אילת השחר').

ענינים וטעמים

'עין תחת עין'

כבר האריכו רבות פרשני המקרא, ראשונים ואחרונים ואחרוני אחרונים, להראות ולהוכיח כפי הקבלה הנאמנה, שגם פשוטו של מקרא מורה ש'עין תחת עין' – ממון. (וע"ע בספר הכוזרי ג, מו-מז). אין המקום במסגרת זו להביא את ההוכחות הרבות ואת כל הדיונים שבענין, וכבר נכתבו על כך מאמרים רבים, ואף ספר שלם נכתב בענין זה. מצאנו לנכון לצטט כאן דברים מעטים הנוגעים לענין:

'בארבעה עשר בתמוז עדא (הוסר, התבטל) ספר גזירתא (פסקי דינים של צדוקים)... שהיו ביתוסין אומרים 'עין תחת עין. שן תחת שן' – הפיל אדם שנו של חברו – יפיל את שנו, סימא את עינו של חברו – יסמא את עינו; 'ופרשו השמלה לפני זקני העיר' – הדברים ככתבן; 'וירקה בפניו' – שתהא רוקקת בפניו... ואותו היום שבטלוהו עשאוהו יום טוב'. (מגילת תענית)

'וזה עיקר, יש לך לעמוד על סודו, והוא: שהפירושים המקובלים מפי משה, כמו שאמרנו מדבריהם, אין מחלוקת בהם בשום פנים. שהרי מאז ועד עתה לא מצאנו מחלוקת נפלה בזמן מן הזמנים מימות משה ועד רב אשי בין החכמים כדי שיאמר אחד, המוציא עין חבירו יוציא את עינו, שנאמר 'עין בעין', ויאמר השני אינו אלא כופר בלבד שחייב לתת. ולא מצאנו גם כן מחלוקת במה שאמר הכתוב 'פרי עץ הדר' – כדי שיאמר אחד שזה אתרוג ויאמר אחר שהוא חבושים או רמונים... ועליהם ועל דומיהם אמרו 'כל התורה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני'.

אבל אף על פי שהן מקובלין ואין מחלוקת בהם מחכמי התורה הנתונה לנו, נוכל להוציא ממנה אלו הפירושים בדרך מדרכי הסברות והאסמכתאות והראיות והרמזים המצויים במקרא. וכשתראה בתלמוד מעיינים וחולקים זה על זה במערכת העיון, ומביאין ראיות על אחד מאלו הפירושים והדומה להן, כגון... – אלו הראיות לא הביאום מפני שנשתבש עליהם הענין, עד שנודע להם מהראיות האלה, אבל ראינו בלא ספק מיהושע עד עתה שהאתרוג היו לוקחים על הלולב בכל שנה ואין בו מחלוקת, אבל חקרו על הרמז הנמצא בכתוב, לזה הפירוש המקובל'. (הקדמת הרמב"ם לסדר זרעים. וכיו"ב כתב בהל' חובל ומויק א, ה"ו)

וע' דברי אמת וצדק בנספח בחוברת, ציטוט מתוך רשימה שכתב החזו"א זצ"ל.
עוד על 'עין תחת עין' ע' במאמרו המאלף של הרב משה גרילק – חוברת 'ניצוצות', גליון ב.

'ככתבם וכלשונם'

דין חבלות בזמן הזה

'אדם שחבל בחבירו, אין מגבין דיינים שאינם סמוכים בארץ ישראל נזק צער ופגם ובושת וכופר, אבל שבת וריפוי – מגבין.

הגה: ויש אומרים שאף ריפוי ושבת אין דנין (טור בשם הרא"ש). ולא ראיתי נוהגין לדקדק בזה, רק כופין החובל לפייס הנחבל ולקנסו כפי הנראה להם, וכמו שיתבאר...

בהמה שהזיקה את האדם, אין גובין נזקו דיינים שאינם סמוכים בא"י, מפני שהוא דבר שאינו מצוי, אבל אדם שהזיק בהמת חבירו משלם נזק שלם בכל מקום, וכן בהמה שהזיקה בשן ורגל, הואיל והיא מועדת מתחלתה הרי זה דבר מצוי ומגבין אותו...

(פירוש, חבלה כוז שיש בה נזק תמידי - אינה שכיחה. אבל הכאות ובזיונות, הרי רואים אנו בעינינו שמצויים הם. וזה טעמו של הרמב"ם ששבת וריפוי מגבין בבבל. - ערוך השלחן שם סעיף ג.)

אף על פי שדיינים שאינם סמוכים בא"י אינן מגבין קנסות, מנדין אותו עד שיפייס לבעל דינו. וכיון שיתן לו שיעור הראוי לו - מתירין לו (בין נתפייס בעל דינו בין לא נתפייס). וכן אם תפס הניזק שיעור מה שראוי לו ליטול - אין מוציאין מידו. (שלחן ערוך, ורמ"א - חו"מ א, ב ג ה. וע' שו"ת הרשב"א ח"ז תצא - מרב נטרונאי גאון).

דף פה

הערות ובאורים בפשט

'דכסיפא ליה מילתא למשקל מבשרו למשדייה לכלבים' - יש מי שכתב לשמוע מכאן שאין חיוב קבורה באבר שפרש מאדם חי. (ע' באילת השחר). וכבר האריכו האחרונים בדבר - ע' במובא ב'יוסף דנת' - כתובות כ (גליון לא); נזיר מג (חוברת ב).

'ואי אמר ליה היאך: הב לי לדידי ואנא מסינא נפשאי, אמר לו: פשעת בנפשך ושקלת מינאי טפי... כל שכן דפשעת בנפשך וקרו לי שור המזיק' - מכאן יש להוכיח שחיוב 'ריפוי' אינו חיוב תשלומין בעיקרו, אלא חיוב לרפאותו, כי אם הוא חיוב תשלומין, כנזק ושאר דברים, לא היה מקום לטענת המזיק 'פשעת בנפשך, קרו לי שור המזיק', כי מחובתו לשלם לעולם, גם אם הלה לא ירצה לרפא עצמו.

ואולם, בגטין (יב): אמרו שאם אמדוהו לקחת רפואות חמשה ימים, ועשו לו סם חריף ונרפא בשלשה ימים, חייב לשלם כפי מה שאמדוהו בתחילה. ומזה לכאורה משמע שהחיוב הוא 'דמי ריפוי' ולא עצם הריפוי. (וכן ע' להלן צא. על שינויים במצבו שחלו אחרי שאמדוהו בשעת הנזק) אלא גדר הדבר הוא, שבעצם החיוב הוא הריפוי, ולא תשלומי הנזק על כך שהביאו למצב שצריך ריפוי, אולם חיוב זה 'מתורגם' לתשלומין, ככל דיני 'מזיק', ואותו חיוב תשלומין נקבע לפי מה שאמדוהו בתחילה כדרך הריפוי. (עפ"י שיעורי ר' שמואל - שם).

(א). וכן הוכיח בקובץ שיעורים (כתובות אות ריח). וכתב לפי"ז שאם נהרג הנחבל קודם שנרפא, אין צריך לשלם ליורשין, ואין אומרים כבר זכה הנחבל בדמי רפואתו, כי אין זו זכות ממון, אלא תביעת רפואה. וע"ע באריכות רבה ב'דברות משה' - ג; 'אילת השחר' כאן (וכנראה יש שם ט"ס במש"כ בשם הקוב"ש) ובגטין יב. ויש לדייק כן בלשון הפסוק 'רק שבתו יתן ורפא ירפא' - רק בנוגע לשבת נאמר לשון נתינה - ממון, אולם 'רפא - ירפא' ממש. וכן מדויק מלשון הברייתא 'חייב לרפאותו וחייב ליתן לו דמי שבתו'.

אך ודאי אין אלו ראיות, שיש לפרש ששינוי לשון זה נובע מכך שבריפוי אינו חייב לשלם לו דמים אלא יכול לשלם לרופא שירפאהו, כדאיתא בגמרא, משא"כ בשבת, חייב לתת לו דמים.

ב. מכלל הדברים משמע, שבשאר דיני נזקין, בין נזקי גוף בין נזקי ממון, כגון ראובן חפר בורות בקרקע של שמעון,